

ŻYCIE NAUKOWE

OXFORDZKA KONFERENCJA POŚWIĘCONA STOSUNKOM POLSKO-ŻYDOWSKIM

W dniach 17-21 sierpnia 1984 roku w oxfordzkim Somerville College miała miejsce międzynarodowa konferencja poświęcona stosunkom polsko-żydowskim. Konferencja odbywała się pod auspicjami licznych i znaczących instytucji naukowych, spośród których wymienić należy Londyńską School of Slavonic and East European Studies, All Souls College z uniwersytetu oxfordzkiego, Uniwersytet Hebrajski w Jerozolimie, The Diaspora Research Institute z uniwersytetu w Tel-Awiv i The Russian East European Studies Council z uniwersytetu w Yale. Na czele komitetu organizacyjnego tej sporej rozmiarami imprezy stał znany badacz zagadnień polskich, profesor Antony Polonsky z London School of Economics, bezpośredni zaś ciężar nieśli na swoich barkach Maciej Jachimczyk z uniwersytetu w Oxford oraz Rafael Scharf reprezentujący „The Jewish Quarterly”, pierwszy z nich zajmował się stroną organizacyjną imprezy, drugi finansową.

Konferencja zgromadziła liczne grono naukowców z Europy i Ameryki, którzy w swych badaniach zajmują się problematyką żydowsko-polską w aspekcie tak historycznym, jak i etnologicznym czy literaturoznawczym, a także dziennikarzy. Obrady odbywały się wspólnie, bez podziału na sekcje, choć rozrzut zainteresowań był bardzo znaczny. I tak pierwszego dnia (obradom przewodniczyli prof. Józef Gierowski z Uniwersytetu Jagiellońskiego, po południu zaś Steven Zipperstein z Wolfston College w Oxfordzie) referaty i dyskusja dotyczyły historycznego kontekstu stosunków do roku 1795,

po południu zaś koncentrowały się na latach 1795—1914. Referaty wygłosili bądź też przesłali profesorowie Aleksander Gieysztor (PAN Warszawa), Jakub Goldberg (The Hebrew University of Jerusalem), Hillel Levine (Boston University), Gershon David Hundert (z kanadyjskiego Mc Gill University), Stefan Kieniewicz (Uniwersytet Warszawski), Daniel Beauvois (Uniwersytet w Lille), Ryszard Bender (Katolicki Uniwersytet Lubelski), Moshe Mishkinsky (Tel-Aviv University) i Frank Golczewski (z Uniwersytetu w Kolonii), a także dr Andrzej Ciechanowiecki (reprezentujący de Brzezie Lanckoroński Foundation) i dr Daniel Tollet (z Sorbony). Duża ilość referatów na tematy o bez mała tysiącletnim rozrzucie w czasie oraz mała ilość specjalistów w każdej z epok spośród obecnych na sali powodowały, iż mimo bardzo wysokiego poziomu referatów, poruszania dyskusyjnych i nie do końca wyjaśnionych problemów dyskusja nie należała do burzliwych.

Nim przejdziemy do bardziej szczegółowego omówienia referatów dotyczących dziejów najnowszych, zasygnalizować trzeba, iż konferencja wykraczała poza ramy ściśle historyczne. I tak drugiego dnia obrad przedstawili w części popołudniowej (przewodniczył profesor Czesław Miłosz z Uniwersytetu w Berkeley) kilka referatów specjaliści od literatury. Wygłosili je profesorowie: Mieczysław Inglot (Uniwersytet Wrocławski) Chone Shmeruk (Hebrajski Uniwersytet w Jerozolimie), Jan Błoński (Uniwersytet Jagielloński) oraz doktor David Petterson (Oxford). dr Magdalena Stomma-Opalska

(Uniwersytet w Ottawie) i dr Israel Bartal (Hebrajski Uniwersytet w Jerozolimie). W dwa dni później zaś podobne popołudnie objęli we władanie etnologowie wygłaszając cztery referaty. Uczynili to profesor Barbara Kirshenblatt-Gimblett (z uniwersytetu nowojorskiego), profesor Dov Noy, dr Olga Goldberg i dr Władysław Bartoszewski, Jr (wszyscy reprezentujący Hebrajski Uniwersytet w Jerozolimie). Tu, podobnie jak i w części historycznej do roku 1918, rozrzuć problematyki prezentowanej był znaczny.

Inaczej natomiast wyglądała sytuacja, gdy idzie o badania stosunków polsko-żydowskich w latach II Rzeczypospolitej, podczas wojny oraz w Polsce Ludowej. Tu z kolei groziło, jak się okazało realne, niebezpieczeństwo, iż wszyscy, którzy lata owe przeżyli, uważają, iż na prezentowanej problematyce się znają, mało tego, nie dopuszczają na ogół myśli, że sytuacja mogła być w całości inna niż ich w tej sprawie zdanie wyrobione na podstawie znanego z autopsji wycinka.

Bardzo żywą dyskusję wzbudziły referaty dotyczące okresu II Rzeczypospolitej. W części, której przewodniczył Antony Polonsky, referaty wygłosili: profesor Ezra Mendelsohn (Hebrajski Uniwersytet w Jerozolimie), zastanawiał się on, czy Polska międzywojenna była dla Żydów zła czy dobra, dr Shlomo Netzer (z uniwersytetu w Tel-Aviv) mówił o politycznej konfrontacji polsko-żydowskiej, dr Joseph L. Lichten (Anti-Defamation League of B'nai i B'rith w Rzymie) o problemie asymilacji Żydów w Polsce w latach 1863—1943, drugą zaś stronę zagadnienia miejsca Żydów w Polsce przedstawił doc. Jacek Majchrowski (Uniwersytet Jagielloński), którego wystąpienie dotyczyło stosunku nacjonalistycznych ugrupowań tak polskich, jak i żydowskich do tak zwanego problemu żydowskiego. W części tej przedstawiony został także referat nieobecny na sesji doc. Jerzego Holzera o polskiej i żydowskiej lewicy politycznej.

Obradom nad okresem II wojny przewodniczył dr Norman Davies z uniwersytetu londyńskiego. I tu podobnie jak odnośnie

do poprzednich lat dyskusja była bardzo interesująca, a stanowiska zajmowane przez referentów i dyskutantów czasami wręcz diametralnie różne. Referaty wygłosili dr Lucjan Dobroszycki z YIVO Institute for Jewish Research, który mówił o stosunkach polsko-żydowskich podczas okupacji w powojennej historiografii i mass-mediach, dr Teresa Prekerowa (Żydowski Instytut Historyczny) przedstawiła działalność Rady Pomocy Żydom w Polsce 1942—1944, dr Samuel Krakowski (Yad Vashem University, Jerozolima) zaprezentował problem stosunku polskiego społeczeństwa do żydowskich uciekinierów poza Warszawą, dr Jan Ciechanowski z uniwersytetu londyńskiego mówił o stosunku rządu emigracyjnego do holocaustu. Prezes Związku Pisarzy Polskich na Emigracji dr Jan Garliński przedstawił bunt Sonderkommando w Oświęcimiu, profesor Jerzy Kłoczowski (Katolicki Uniwersytet Lubelski) zreferował badania dotyczące pomocy zakonów polskich, głównie żeńskich, udzielonej m.in. ludności żydowskiej, profesor Israel Gutman z Uniwersytetu Hebrajskiego przedstawił zaś obszerny referat *Polska i żydowska historiografia w kwestii polsko-żydowskich stosunków podczas II wojny światowej*. Ostatnim referentem w tej części był starszy wykładowca Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Władysław Bartoszewski, charakteryzujący stosunki polsko-żydowskie w okupowanej Polsce.

Lata powojenne reprezentowane były mniej licznie, a i, relatywnie rzecz biorąc, referaty wygłoszone w tej części (przewodniczył jej Abraham Brumberg z Chevy Chase) miały charakter bądź bardziej osobisty, jak doktora Michała Borwicza, przedstawiający stosunki polsko-żydowskie w Polsce w latach 1944—1947, bądź też miały zabarwienie bardziej polityczne niż naukowe, jak doktora Romana Laby z Uniwersytetu Harvard, mówiącego o stosunku do problemu żydowskiego w myśli ugrupowań opozycyjnych lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Że temat ten można było ująć inaczej, przekonał dr Bohdan Cywiński, którego referat *Problemy narodowościowe w myśli opozycyjnej lat 70-tych* został odczytany. Prócz tego re-

feraty wygłosili dr Łukasz Hirszowicz z londyńskiego Institute of Jewish Affairs poruszający zagadnienie stosunku Kościoła do problemu żydowskiego (odniósł się do tego w obszernym wystąpieniu także dr Jerzy Turowicz) oraz Bolesław Sulik, który przedstawił problematykę żydowską w polskiej kinematografii.

Zarówno referaty, jak i dyskusja koncentrowała się w ramach poszczególnych okresów historycznych na pewnych problemach. I tak kwestiami, wokół których koncentrowała się dyskusja dotycząca lat II Rzeczypospolitej, były kwestia politycznej pozycji Żydów, stosunku do nich władz oraz polskich partii politycznych, a także koncepcji dotyczących roli i pozycji Żydów w koncepcjach ugrupowań żydowskich. Dały się tu zauważyć rozbieżne stanowiska. I tak, o ile niektórzy referenci (a szczególnie dyskutanci) przedstawiali lata II Rzeczypospolitej jako bez mała piekło dla Żydów, o tyle drudzy zwracali uwagę na jednostronność takiego ujęcia wskazując, iż pomijając jednostkowe doświadczenia sytuacja ogólna wyglądała inaczej. Rozbieżność zaś wynika między innymi z innej optyki widzenia. Przykładowo zwolennicy asymilacji wśród Żydów oceniali sytuację krytykując koncepcje metody działania polskich ugrupowań nacjonalistycznych, nie bacząc, iż koncepcje nacjonalistów żydowskich, także i metody ich działań były zbieżne z nacjonalistami polskimi. Nacjonałści polscy zaś krytykowali zwolenników asymilacji tak wśród Polaków, jak i Żydów także widząc ten problem ze swego punktu widzenia.

Najbardziej żywą dyskusję wywołał okres II wojny. Tu bardzo często część referentów i dyskutantów zwracała uwagę na fakt braku należytej pomocy Żydom ze strony społeczeństwa polskiego. Problem ten występujący stosunkowo często w antypolskiej literaturze spotkał się z bardzo żywą reakcją dyskutantów wskazujących na zupełnie odwrotną sytuację, na maksymalnie możliwy wysiłek Polaków, którzy narażając życie swoje

i swoich rodzin ratowali, jeśli tylko było to możliwe, Żydów. Były wprawdzie jednostki współpracujące z Niemcami i przyczyniające się do likwidacji Żydów, ale kolaborantów także nie brak było i wśród Żydów.

Dyskusja dotycząca lat Polski Ludowej koncentrowała się na problemie istnienia antysemityzmu w Polsce. I tu dały się zauważyć krańcowe stanowiska, przy czym miało tu czasami miejsce dosyć swobodne naginanie faktów do własnych koncepcji przy — niekiedy — priorytetowym traktowaniu poglądów politycznych w stosunku do merytorycznej oceny.

Wszystko to nie zmiana faktu, iż konferencja stanowiła forum wymiany poglądów i że, krótko mówiąc, była potrzebna. Fakt braku napastliwości w głoszeniu swych koncepcji i obstawanie przy swych poglądach powodowały, iż dyskusja była dosyć statyczna — nikt chyba nie dał się do niczego przekonać. Konferencje podobne mają być kontynuowane w przyszłości. Potwierdzając jednak ich potrzebę, by nie powiedzieć konieczność, dla wyjaśnienia wzajemnych relacji stosunków polsko-żydowskich należałoby jednak zadbać o większą koncentrację i specjalizację. Konferencje winny albo skupiać specjalistów od konkretnego okresu historycznego albo określonego problemu. Ta, jako otwierająca cykl, była bardzo wysoko oceniona, następnie winny mieć już jednak nieco inny charakter.

I jeszcze sprawa, wprawdzie obrady toczyły się począwszy od godziny 9 rano z przerwami posiłkowymi do godz. 18, znalazłszy czas, by zorganizować wieczory autorskie: Czesława Miłosza (w pięknej scenerii Yarnton Manor) oraz Jerzego Ficowskiego, bardzo interesujące spotkanie z Moniką Krajewską o żydowskich cmentarzach i napisach nagrobkowych, a także dla prezentacji filmu *Image before my Eyes* o życiu Żydów w przedwojennej Polsce.

JACEK M. MAJCHROWSKI

Z PRAC KOMISJI HISTORII WOJSKOWEJ ZG PTH

W STULECIE URODZIN GENERAŁA MARIANA KUKIELA

W dniu 15 maja 1985 r., w setną rocznicę urodzin generała Mariana Kukieła, historyka i żołnierza, odbyło się w Instytucie Historii PAN zebranie Komisji Historii Wojskowej ZG PTH poświęcone sylwetce generała.

Zebranie otworzył przewodniczący komisji prof. dr Tadeusz Jędruszczak, który między innymi podkreślił, iż jest to pierwsze tego typu spotkanie krajowych historyków przypominające postać jednego z najwybitniejszych naszych historyków wojskowości.

Marianem Kukielem jako historykiem wojskowym zajął się w swoim wystąpieniu doc. Wiesław Majewski (WIH). Sylwetkę gen. Kukieła zaprezentował on na tle innych badaczy dziejów wojskowości polskiej: Wacława Tokarza i Stanisława Herbsta. Jakkolwiek pierwszy chronologicznie ze swymi badaniami wkroczył do naszej historiografii W. Tokarz, to jednak postać Mariana Kukieła rysuje się tutaj w sposób szczególny. Był on autorem pierwszego zarysu historii wojskowości polskiej, przy czym efekty jego badań i oceny np. bitwy pod Beresteczkiem, Wiedniem czy bitwy warszawskiej zachowują do dnia dzisiejszego aktualność. Referent podkreślił przy tym, iż Mariana Kukieła cechowała duża zdolność celnych charakterystyk bitew z wypukleniem najważniejszych elementów. Przypomnił przy tym, iż dewizą M. Kukieła jako historyka było pisanie prawdy przy jednoczesnym szacunku, a nawet czci dla bohaterów danej epoki. Napoleon, Kościuszko, Poniatowski to wodzowie, którzy według Kukieła sprawdzili się nie tylko w legendzie, ale przede wszystkim w wymiarze swoich czasów. O ile Marian Kukiel był historykiem działań regularnych typu klasycznego, o tyle w badaniach nad nieregularnymi działaniami górowali W. Tokarz i S. Herbst. Referent zauważył także, iż M. Kukiel zajmując się dziejami wojskowości polskiej umiejscawiał je na tle dziejów powszechnych, co szcze-

gólnie uwidoczniło się w badaniach nad epoką napoleońską.

Mgr Zbigniew Wawer (IH PAN) przedstawił wojskową karierę generała Mariana Kukieła od jego pracy niepodległościowej przed I wojną światową, kiedy był współzałożycielem ZWC, poprzez losy legionowe (m.in. jako dowódcy kompanii), Polską Siłę Zbrojną i służbę w Wojsku Polskim od listopada 1918 r. na różnych stanowiskach, a m.in. Zastępcy Szefa Sztabu Generalnego WP, dowódcy 51 pp w 1920 r., dowódcy 13 DP oraz szefa Biura Historycznego SG. Od 1926 r. gen. M. Kukiel pozostawał w stanie nieczynnym, by od 1930 r. przejść w stan spoczynku. Był następnie docentem Uniwersytetu Jagiellońskiego i dyrektorem Muzeum Czarotoryskich w Krakowie. Cennym uzupełnieniem biografii generała był podany przez referenta fakt, na podstawie relacji gen. B. Prugar-Ketlinga, iż we wrześniu 1939 r. był M. Kukiel komendantem miasta Tarnów. Z. Wawer w swej wypowiedzi skoncentrował się na działalności gen. Kukieła w czasie II wojny światowej, kiedy to w latach 1939–1940 był wiceministrem Spraw Wojskowych Rządu RP na obczyźnie, a następnie od 1940 do 1942 r. dowódcą I Korpusu Polskiego w Szkocji, by od 1942 r. pełnić funkcję Ministra Obrony Narodowej. Referent zwrócił przy tym uwagę na rolę gen. Kukieła w przesileniu rządowym w lipcu 1940 r. oraz na jego koncepcje, kiedy będąc dowódcą I Korpusu starał się przekształcić go w jednostkę bojową, a nie tylko organizacyjną. Gen. Kukiel po śmierci gen. W. Sikorskiego, a przed objęciem funkcji Naczelnego Wodza przez gen. K. Sosnkowskiego, pełnił obowiązki NW.

Następnie referent zajął się polemiką marszałka Józefa Piłsudskiego z gen. M. Kukielem po opublikowaniu przez niego w 1925 r. artykułu o bitwie warszawskiej 1920 r. na łamach „Bellony”.

Inny aspekt działalności gen. Kukieła

podniósł mgr Tadeusz Kondracki (IH PAN), który przypomniał między innymi stosunek gen. Kukieła do Zjazdu Historyków w 1930 r., kiedy to gen. Kukieł mimo ogólnej sytuacji w kraju w tym czasie nadesłał jednak swój referat. Gen. Kukieł czynnie uczestniczył w pracach PTH, reprezentując m.in. Towarzystwo w 1933 r. na Zjeździe Napoleońskim w Pradze.

Po przedstawionych referatach rozpoczęła się dyskusja (m.in. Z. Walter-Janke, H. Bułhak, L. Łoś), w której nawiązywano do różnych zających się wątków biografii naukowej i wojskowej generała, zwracając uwagę na trafność wielu jego sądów i opinii odnośnie do różnych bitew z dziejów naszego oręża.

W drugiej części zebrania odbyła się

podróż na miejsce bitwy pod Raszynem stoczonej 19 kwietnia 1809 r., co było nawiązaniem do napoleońskich zainteresowań gen. M. Kukieła. Po terenie bitwy oprowadził zebranych płk dypl. dr Tadeusz Rawski (WIH), który m.in. zajął się stanem zachowania różnych pól bitew, odbiegającym niestety w wielu wypadkach od postulatów środowiska historycznego.

Zebranie połączone było z omówieniem dorobku Komisji Historii Wojskowej ZG PTH w upływającej kadencji. Przypominano zorganizowane staraniem Komisji sesje: w 1983 r. w Starachowicach o walkach partyzanckich na Kielecczyźnie w 1863 r. i 1943 r. oraz w 1984 r. w IH PAN o walkach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie w latach 1940—1945.

MAREK NEY-KRWAWICZ